

SCIENCES AND TECHNIQUES OF
INFORMATION MANAGEMENT
VOL. 5, NO. 4, WINTER 1398
DEC/2019

سال پنجم، شماره چهارم - زمستان ۱۳۹۸ شماره پیاپی ۱۷

Pathology of the Compilation of Scientific Articles from Perspective of Students of Large Universities in Tehran

Hadi Mosadegh¹

Mohammad Taghi Ghandehari²

(Received: 17 September 2019; Accepted: 2 December 2019)

Abstract

Aim: The purpose of this study was the pathology of compiling scientific articles.

Methodology: in terms of purpose, this is an applied study, in terms of approach it is quantitative, and in terms of data collection it is survey method which was assessed through a researcher-made questionnaire on six basic questions. The target population of this study was all postgraduate students of humanities in Tehran, Allameh Tabatabai and Shahid Beheshti Universities (22436 people). by Morgan table, 384 students were selected. by using a convenience sampling method and an electronic questionnaire, 372 valid questionnaires were collected and analyzed.

Findings: The findings of the study showed that the status of adherence to research ethics was not appropriate and in the field of national laws the lack of ethics research charter and forms in the promotion code of professors greatly contributed to it.

Conclusion: Fixing the disadvantages of compiling articles were studied in six areas: first, change in the wrong value system about the science position especially scientific articles. second, attempt to educate professional students. third: Changes in theses support laws of the Ministry of Science for the dissertation. forth: change the simplistic view about the domination being of science. Fifth: raise the sensitivity (especially in the scientific community) about The occurrence of unethical behavior and its educational effects. and eventually, sixth: Developing a research ethics charter and designing mechanisms for its proper implementation.

Keywords: scientific articles, research Ethics, large Universities of Tehran, postgraduate students, plagiarism.

¹ Assistant Professor, Educational Sciences Department, Literature & Human Sciences Faculty, University of Qom, Qom, Iran (Corresponding Author). Hadimosadegh@gmail.com.

² Instructor, Department of management, Payame Noor University (PNU), Isfahan, Iran. mtghandhary2001@yahoo.com.

علوم و فنون
دانشگاه اطلاعات

سال پنجم، شماره چهارم - زمستان ۱۳۹۸ شماره پیاپی ۱۷

SCIENCES AND TECHNIQUES OF
INFORMATION MANAGEMENT
VOL. 5, NO. 4, WINTER 1398
Dec/2019

آسیب‌شناسی تدوین مقالات علمی، از نگاه دانشجویان دانشگاه‌های

بزرگ تهران*

هادی مصدق^۱
محمدتقی قندھاری^۲

(صفحات ۷۱-۹۹)

چکیده

هدف: هدف این تحقیق آسیب‌شناسی تدوین مقالات علمی بود.

روش: این تحقیق از نظر هدف کاربردی، از نظر رویکرد کمی و از نظر شیوه جمع آوری داده‌ها پیمایشی است، که از طریق پرسشنامه محقق ساخته در شش سوال اساسی مورد بررسی قرار گرفت. جامعه تحقیق مورد نظر تمامی دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته‌های علوم انسانی دانشگاه‌های تهران، علامه طباطبائی و شهید بهشتی بود (۲۲۴۳۶ نفر) که با استفاده از جداول مورگان، تعداد نمونه مورد نظر ۳۸۴ نفر انتخاب شده و از روش نمونه‌گیری در دسترس و با کمک پرسشنامه الکترونیکی، تعداد ۳۷۲ پرسشنامه صحیح جمع آوری و مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته‌های: یافته‌های تحقیق نشان داد که وضعیت پایندی به اخلاق پژوهشی مناسب نبوده و در زمینه قوانین کشور نیز فقدان منشور اخلاقی پژوهش و اشکال در آین نامه ارتقاء اساتید تا حد زیادی به این امر دامن زده است.

نتیجه‌گیری: در این پژوهش رفع آسیب‌های تدوین مقالات، در شش محور مورد بررسی قرار گرفت: اول: تعییر در نظام ارزشی اشتباه در مورد جایگاه علم و دانش و به خصوص جایگاه مقالات علمی. دوم: تلاش برای تربیت دانشجویانی حرفه‌ای. سوم: تعییر در قوانین حمایتی وزارت علوم در خصوص پایان‌نامه‌ها. چهارم: تعییر در نگاه ساده‌انگارانه در خصوص تحکمی بودن تولید علم پژوهیم. بالا بردن حساسیت جامعه (به خصوص جامعه علمی کشور) در خصوص بروز رفتارهای غیر اخلاقی و تأثیرات تربیتی آن. ششم: تدوین منشور اخلاقی پژوهشی و طراحی مکانیزم‌هایی برای اجرای صحیح آن.

کلیدوازه‌ها: مقالات علمی، اخلاق پژوهش، دانشگاه‌های بزرگ تهران، دانشجویان تحصیلات تکمیلی، تقلیب علمی، سرفت علمی.

* تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۶/۲۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۹/۱۱.

۱. استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه قم، قم، ایران (نویسنده مسئول).

hadimosadegh@gmail.com

۲. مربی، گروه مدیریت و حسابداری، دانشگاه پیام نور، واحد اصفهان، اصفهان، ایران.

mtghandhary2001@yahoo.com

مقدمه

دنیای کنونی بر پایه علم و دانش شکل گرفته و از این‌رو است که قدرت علمی بیش از قدرت‌های نظامی و اقتصادی، تأثیرگذار و تعیین‌کننده می‌باشد. به همین دلیل است که در دهه‌های اخیر تمامی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، سرمایه‌گذاری‌های خود را در حوزه آموزش افزایش داده و سعی می‌کنند در صد تولیدات علمی خود را از درآمد ناچالص ملی افزایش دهند (نادری، ۱۳۸۷، ص ۵۴) در این بین مسئله سنجش جایگاه علمی کشورها و سنجش میزان رشد و پیشرفت علمی آنها، مورد توجه بسیاری از رسانه‌ها و مسئولین و مردم قرار گرفته است. بنابراین، ملاک‌های مختلفی را برای ارزیابی جایگاه علمی یک کشور بیان می‌کنند که معروف‌ترین آنها، تعداد مقالات منتشره می‌باشد. در سال‌های گذشته، این ملاک به عنوان اصلی ترین ملاک ارزیابی توان علمی افراد، مورد نظر قرار گرفته و در فرم‌های پذیرش دکتری و هیئت علمی و آینه‌های ارتقاء، خود را نمایان ساخته است. لکن تدوین مقالات علمی نیز به مشابه هر فعالیت دیگر ممکن است دچار آسیب‌هایی باشد که لازم است مورد بررسی و مدافعه قرار گرفته، راهکارهای اصلاحی آن مورد نظر سیاست‌مداران قرار گیرد. از این‌رو پژوهش حاضر آسیب‌های تدوین مقالات علمی در بین دانشجویان دانشگاه‌های تهران را مورد بررسی قرار داد.

بیان مسئله

از سال ۱۳۸۴ آینه‌نامه ارتقاء اساتید توسط وزارت علوم مورد بازبینی واقع شد و

مقالات علمی به عنوان یکی از مهمترین عوامل ارتقاء بیان گردید، همچنین، این ملاک به عنوان شاخص مهمی برای قبولی آزمون دکتری و جذب در پست هیأت علمی نیز مطرح شد. از سوی دیگر، تعداد مقالات منتشر شده به عنوان ملاک رشد علمی کشور نیز معرفی گردید. رشد علمی که در چندین سال گذشته از نرخ بالای نیز برخوردار بوده است (مرادی مقدم، داورپناه و دیانی، ۱۳۹۴، ص ۳۴). لکن از همان سال‌ها، زمزمه‌هایی مبنی بر احتمال رخدادهایی غیر علمی در این روند و مبتلا شدن محققان به آسیب‌های پژوهشی شنیده شد (داوری اردکانی، ۱۳۸۶، ص ۱۲). در سال ۱۳۸۷ گروهی از اساتید دانشگاه شریف، برای اعتراض نسبت به تخلفات و آسیب‌هایی که در امر پژوهش ایجاد شده است، سایتی را با نامه «استادان علیه تقلب^۱» راه‌اندازی کردند.

دیانی (۱۳۸۹، ص ۶)، نسبت به برخی آمارهای بیان شده در خصوص رشد علمی ایران و مفید بودن بسیاری از مقالات تدوین شده برای پیشرفت علمی کشور و رفع نیازهای کشور، تشکیک کرد.

صفائی موحد (۱۳۹۶، ص ۱۰)، سخن از استشمار دانشجویان در نگارش مقالات علمی راند، اخبار فروش مقاله و پایان نامه در سایتها خبری مختلف منتشر شد و شواهد و مستندات آن به حدی رسید که منجر به ورود وزارت علوم و مجلس شورای اسلامی، برای تدوین قانون مقابله با تقلب علمی گردید، قانونی با عنوان «پیشگیری و مقابله با تقلب در تهیه آثار علمی» که در نهایت در ۲۸ تیرماه ۱۳۹۶ به تصویب مجلس رسید، و وزارت علوم عزم خود را برای اجرای آن جرم کرده است. ایجاد و بهره‌برداری از نرم‌افزار «همانندجو» توسط پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران و الزام دانشجویان برای دریافت تأییدیه برای پایان‌نامه‌های خود، گامی موثر در این زمینه است.

مجموعه این شواهد، چند سوال را ایجاد می‌کند:

اول. چه آسیب‌هایی در مقالات علمی تدوین شده وجود دارد؟

دوم. مقالات علمی تا چه حد به رفع مشکلات کشور کمک می‌کنند؟

¹ <http://pap.blog.ir/>

سوم. آیا قوانین موجود و روند کنونی، منجر به رقابت ناسالم نشده است؟

مجموعه این سوالات به عنوان مسئله اصلی تحقیق مطرح می‌باشد که با توجه به اینکه تعداد زیادی از مقالات علمی تدوین شده، توسط دانشجویان تحصیلات تکمیلی به نگارش درمی‌آید، و تاکنون در این زمینه، تحقیقی انجام نشده است، این تحقیق به دنبال بررسی نظر دانشجویان در خصوص آسیب‌های نگارش مقالات علمی می‌باشد.

روش تحقیق

این تحقیق از نظر هدف کاربردی، از نظر رویکرد کمی و از نظر شیوه جمع‌آوری داده‌ها پیمایشی است. بدین منظور در ابتدا با بررسی ادبیات موجود در مقالات و کتاب‌های داخلی و خارجی، مفاهیم نگارش علمی، رشد علمی، اخلاق پژوهشی و غیره مورد مطالعه قرار گرفت. در ادامه با به استناد مفاهیم بیان شده، شش سوال مهم در این زمینه از دیدگاه دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته‌های علوم انسانی سه دانشگاه بزرگ شهر تهران شامل دانشگاه تهران، شهید بهشتی و علامه طباطبائی بررسی شد. برای این هدف از پرسشنامه محقق ساخته استفاده گردید که پایابی آلفای کرونباخ آن 0.89 به دست آمد. جامعه مورد نظر این تحقیق، دانشجویان تحصیلات تکمیلی علوم انسانی سه دانشگاه نام برده بودند (۲۲۴۳۶ نفر)، که براساس جدول مورگان تعداد نمونه مورد نظر، حداقل 384 نفر به دست آمد. این تعداد نمونه با کمک پرسشنامه الکترونیکی و از طریق ایمیل‌های موجود از دانشجویان، و به صورت در دسترس مورد پرسش قرار گرفتند که در نهایت تعداد ۳۷۲ پرسشنامه صحیح جمع‌آوری و تحلیل گردید.

تعریف اصطلاحات

از این پس در تحقیق، منظور از «نظر دانشجویان»، «نظر دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته‌های علوم انسانی دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی و علامه طباطبائی» بوده و منظور از «دانشگاه‌های تهران»، سه دانشگاه «تهران، شهید بهشتی و علامه طباطبائی» می‌باشد.

سوالات پژوهش

۱. از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های تهران چند درصد از نویسندهای مقالات علمی به اصول «اخلاق پژوهش» به طور کامل پایبند می‌باشند؟
۲. از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های تهران چند درصد از نویسندهای مقالات علمی در هنگام جمع‌آوری ادبیات تحقیق، مرتکب «سرقت ادبی»^۱ می‌شوند؟
۳. از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های تهران چند درصد از مقالات علمی تولید شده «عمل مقاله»^۲ می‌باشد؟
۴. از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های تهران چه تعداد از مقالات علمی تولید شده بومی بوده و به نیازهای کشور می‌پردازد؟
۵. آیا محققانی که خود را ملزم به رعایت کامل اصول «اخلاق پژوهشی» می‌دانند، در رقابت ارتقاء با همتایان خود عقب می‌مانند؟
۶. آیا اساتید دانشگاه جهت دستیابی به امتیاز مقالات علمی، حقوق دانشجویان خود را رعایت می‌کنند؟

ضرورت تحقیق

در زمان تدوین آینین نامه ارتقاء اعضاء هیئت علمی (سال ۱۳۸۴)، انگیزه اصلی این امر افزایش شور و نشاط علمی بیان شده بود. لکن این مهم از همان ابتدا مورد سوال و شک برخی از اندیشمندان (داوری اردکانی، ۱۳۸۶، ص ۱۲) بوده و آثار این نوع سیاست‌ها را بیش از آنکه منجر به ایجاد شور و اشتیاق علمی بدانند، زمینه‌ساز رخداد رفتارهای غیر اخلاقی در حوزه پژوهش می‌دانستند. ارزیابی نتایج این سیاست‌ها و قوانین، نیازمند بررسی دقیق آثار و نتایج مستقیم و غیرمستقیم این سیاست‌ها در عرصه‌های دانشگاهی می‌باشد. از این‌رو نتایج این تحقیق می‌تواند با بررسی وضعیت کنونی، میزان صداقت و درستی

¹ plagiarism
² fabricate

پژوهش‌های انجام شده و میزان بومی بودن و مفید بودن آنها، به سیاست‌مداران و تصمیم‌گیرندگان امکان تصمیم در خصوص ادامه یا بازبینی در سیاست‌های کنونی را فراهم سازد.

پیشینه تحقیق جایگاه اخلاق در جهان کنونی

دوران معاصر را دوران افول اخلاق خوانده‌اند که می‌توان آن را یکی از پیامدهای آشکار و مشخص «افسون‌زدایی عصر مدرنیته» (شایگان، ۱۳۸۰؛ به نقل از فقیهی و رضایی منش، ۱۳۸۴، ص ۲۹) و اقبال به مکتب‌هایی مانند «لذت‌گرایی، عمل‌گرایی و فایده‌گروری» تلقی کرد. آنها برانگیزاندۀ انسان معاصر و سازمان‌های نوین به سمت بی‌اعتنایی و پشت کردن به ارزش‌های اصیل اخلاقی، تخریب محیط‌زیست، جهانی‌سازی، ترجیح منافع شخصی بر مصالح جمعی و سازمانی هستند. رفاه‌هایی که از نظر قانونی، مصدق جرم و فساد (Zahedi، ۱۳۷۹؛ به نقل از فقیهی و رضایی منش، ۱۳۸۴، ص ۳۴) و از نظر اخلاقی مصدق بارز بی‌فضیلتی به حساب می‌آیند (فقیهی و رضایی منش، ۱۳۸۴، ص ۳۴). لیکن اکنون و در دهه‌های اخیر توجه روزافزونی به اخلاق شده است که می‌توان علت آن را در واقع دهه‌های اخیر مانند جهانی شدن، توسعه‌ی عدم مرکز، مدیریت‌گرایی، افزایش روابط کاری تجاری سازمان‌های دولتی با بخش خصوصی، رشد مطالبات اجتماعی و درخواست فزاینده برای پاسخ‌گویی و مسئولیت اجتماعی^۱ از سوی مراجع قانونی و سیاسی دید (فقیهی و رضایی منش، ۱۳۸۴، ص ۳۵).

اخلاق پژوهشی

هارتوج و وینستنلی^۲ اعتقاد دارند که اخلاق حرفه‌ای^۳ یکی از شعبه‌های جدید

1 Social Responsibility
2 Hartog and Winstanley
3 Professional ethics

اخلاق است (هارتونگ و وینستنلی، ۲۰۰۷). قراملکی نیز معتقد است که، اخلاق حرفه‌ای به عنوان شاخه‌ای از دانش اخلاق به بررسی تکالیف اخلاقی در یک حرفه و مسائل اخلاقی آن می‌پردازد (قramlekii، ۱۳۸۳، ص ۹). به اعتقاد لشکر بلوکی، اخلاق حرفه‌ای مسؤولیت اخلاقی فرد از حیث شغل است (لشکر بلوکی، ۱۳۸۷، ص ۱۰۸) رزنيک^۱ معتقد است اخلاق علمی یک دستورالعمل نهادینه برای رفتار دانشمندان است که اهداف و دغدغه‌های اصلی علم را مدنظر دارد (وصالی، ۱۳۸۷، ص ۱۱).

از آنجا که پژوهشگران با تولیدات علمی، اختراقات و اکتشافات خود در محیط پیرامون دخل و تصرف می‌نمایند، آشنایی آن‌ها با اصول اخلاقی در پژوهش ضروری به نظر می‌رسد. در این راستا، اخلاق پژوهش، که شاخه‌ای از اخلاق حرفه‌ای است، سعی دارد به بررسی مسائل اخلاقی در پژوهش پردازد و در این زمینه، به اصول اخلاقی‌ای اشاره دارد که پژوهش را از ابتدا تا پایان و سپس در مراحل انتشار نتایج و پس از آن، هدایت می‌کنند (حالقی، ۱۳۸۷، ص ۸۹).

آسیب‌های پژوهش

در پژوهشی که حکیم‌باشی (۱۳۸۴، ص ۳۷۰) انجام داد، آسیب‌های مطرح در زمینه پژوهش، در یک دسته‌بندی کلی در هفت محور مطرح شد، که در ادامه این محورها به اختصار توضیح داده شده است (در موارد محدودی بعضی از نمونه‌های هر محور حذف شده است). هفت محور کلی یاد شده به شرح ذیل می‌باشند:

۱. پیش‌زمینه‌ها و پیش‌نیازها: نداشتن آگاهی‌های پیشین، نداشتن سوال اصلی، ضعف در اشراف بر حوزه پژوهش، ضعف در نیازسنجی و ضعف در شناخت کافی از مخاطبان، ضعف در استفاده از طرح اولیه برای پژوهش.
۲. انگیزه‌ها و اهداف: خودنمایی و کسب شهرت، نگاه ابزاری به پژوهش، ابتذال و روزمرگی، سفارش محوری به جای رسالت محوری.

۳. زبان و قالب: لفاظی و زیاده‌نویسی، افراط در پارسی‌گرایی و پارسی‌نویسی، استفاده افراطی از واژگان بیگانه، کلی‌گویی و آغاز از راه دور.
۴. اخلاق نگارش و پژوهش: سرقت‌های علمی، خودستایی و ریاکاری، افراط در نکوهش یا ستایش دیگران.
۵. محتوا: نداشتن سخن تازه، کلیشه‌گرایی و جموداندیشی.
۶. ضعف پشتیبانی‌های تحقیق: عدم تأمین و تدارک نیازهای اولیه و کتابخانه‌ای، ایجاد تنگناهای اقتصادی، تنگناهای زمانی تحقیق، حاکمیت روابط به جای ضوابط، عدم حمایت‌های لازم، خلا راهنمایی‌های سودمند و حمایت‌گر از محققان، نبود کرسی‌های نظریه‌پردازی، نبود نظارت جدی و دقیق در امر نگارش و پژوهش، بی‌سامانی و پراکندگی مراکز سیاست‌گذار در این عرصه، از مؤلفه‌های مهم و مؤثر در آسیب‌مندی مقوله پژوهش به شمار می‌آیند.
۷. آسیب‌های مابعد التحقیق: نبود حمایت‌های مدیریتی برای تشویق و انتشار و ارزیابی، تقدم روابط بر ضوابط، دخالت دادن گرایش‌های صنفی و جناحی و فقدان روحیه نقد علمی.

موارد نقل شده، تأثیر منفی بسیاری در بهبود وضعیت پژوهش و نویسنده‌گی در کشور گذاشته‌اند (حکیم‌باشی، ۱۳۸۴، ص، ۳۷۲).

البته تقسیم‌بندی‌های دیگری از آسیب‌های پژوهش و نگارش داشتگاهی توسط دیگر محققین بیان گردیده است، لکن مسائلی که در تمام این آسیب‌شناسی‌ها خود را نشان داده، مسائل مربوط به اخلاق پژوهشی^۱ می‌باشد، به همین جهت و به دلیل اهمیت روزافزون این موضوع در جامعه علمی امروز، در قسمت بعد به بررسی و تحلیل اخلاق پژوهشی پرداخته شده است.

اقدامات سوء علمی در فرآیند پژوهش

اگرچه تعاریف مختلفی برای اقدامات سوء علمی وجود دارد، ولی عصاره تمام آنها

¹ Research ethics

را می‌توان در این تعریف زاهدی (Zahedi, ۱۳۸۶، ص ۷۴) یافت: «متقادع‌سازی دیگران درباره واقعیت پنداشتن آنچه که واقعیت ندارد».

هامنر^۱ (۱۹۹۲) سوءرفتار در علم را در دو دسته اصلی جای می‌دهد:

الف. اهمال^۲: انواع اشتباه‌های غیرعمدی ناشی از بی‌دقیقی و اهمال، در این دسته جای می‌گیرند.

ب. تقلب عمدی^۳: موارد تقلب عمدی را در سه دسته زیر جای می‌دهد:

۱. فریب دادن^۴: محقق تنها داده‌هایی را گزارش می‌کند که با اهداف خود هماهنگ می‌بینند.

۲. دستکاری کردن^۵: محقق با تغییر اندک در یافته‌ها، گزارش‌هایی را ارائه می‌دهد که با اهداف خود در تطابق است.

۳. جعل علمی^۶: محقق نتایج کاملاً جعلی را منتشر می‌کند تا بتواند به اعتبار و شهرت علمی دست یابد.

همچنین کیان پور راد و حجازی (۱۳۸۲)، فهرستی از رفتارهای غیر اخلاقی در امر پژوهش را به ترتیب زیر استخراج و دسته‌بندی کرده‌اند:

الف. عدم رعایت امانت در منابع و مراجع

۱. حذف برخی از مراجع مورد استفاده به علت رقابت‌های داخلی

۲. استفاده از منابع غیر اصیل و صوری به منظور نشان دادن مرور بر منابع

۳. استفاده از منابع دست دوم و عدم ارجاع به منبع اصلی

۴. ترجمه یک یا چند مقاله و جمع کردن آن تحت عنوان مقاله مروری در حالی که حاوی تفکرات و تجربیات نویسنده نیست.

1 Hamner

2 Negligence

3 Deliberate Dishonesty

4 Finagling - Cooking

5 Massaging - Trimming

6 Plagiarism - Forgery

۵. کپی کامل یک مقاله با اندک تغییرات و جایگزینی نام خود به جای مولف اصلی
۶. کپی کامل یک مقاله بدون هیچ گونه تغییرات.

ب. عدم رعایت امانت و دقت در نتایج و انتشار آنها

۱. داده‌سازی و تغییر نتایج واقعی
۲. حذف قسمت‌هایی از کار تحقیقاتی و بزرگ جلوه دادن بخش‌هایی که به نتیجه رسیده‌اند
۳. اغراق در کیفیت و اهمیت کار پژوهشی
۴. استفاده از نتایج تحقیقات دیگران بدون تغییرات یا تغییرات اندک
۵. استناد به روش یا تعداد غیر حقیقی آزمایش‌های انجام شده
۶. بزرگنمایی در بررسی و تایید نتایج خود و رد نتایج دیگران.

ج. سایر موارد

۱. منظور کردن نام اشخاصی که سهمی در کار تحقیقاتی انجام شده نداشته‌اند.
۲. حذف اسامی افرادی که در کار تحقیقاتی موثر بوده‌اند.
۳. امتیازدهی بر مبنای تقدم و تأخیر نام نویسنده‌گان می‌تواند به رفتارهای غیراخلاقی در حذف، جابجایی یا افزودن اسامی به فهرست نویسنده‌گان گردد (کیان پور راد و حجازی، ۱۳۸۲؛ به نقل از وصالی، ۱۳۸۷، ص ۱۷).

مالکیت فکری و معنوی

یکی از مباحثی که ارتباط تنگاتنگی با موضوع اخلاق پژوهشی دارد، بحث حقوق مالکیت فکری^۱ می‌باشد. لزوم رعایت حقوق پدیدآورندگان فرآورده‌های فکری هم‌گام با تحولات اقتصادی، صنعتی، سیاسی و فرهنگی جدید در جوامع بشری پدید آمده، و همزمان با پیشرفت دانش و فناوری صنعت چاپ مطرح گردیده است. از سال ۱۸۷۳ میلادی

¹ Intellectual property rights

تاکنون اصل رعایت حقوق مادی و مالکیت معنوی مؤلفان و مخترعان و مبتکران آثار علمی و هنری و صنعتی را تقریباً همه ملت‌ها و دولت‌های جهان جز چند کشور محدود همه پذیرفته‌اند و مالکیت فکری و معنوی صاحبان این گونه محصولات را برای تقویت روحیه پژوهش، و ابداع و گسترش دانش بشری به رسمیت شناخته‌اند، و حتی نهادهای فرهنگی بین‌المللی نظیر یونسکو از آن پشتیبانی می‌کنند (موسوی، ۱۳۸۳، ص ۱۳۴).

حق تألیف^۱

این حق در اروپا از قرن پانزدهم میلادی یعنی از زمان اختراع ماشین چاپ بوسیله گوتتمبرگ^۲ آلمانی، برای مؤلفان کتاب مطرح گردید. برای نخستین بار در ۱۷۱۰ میلادی دولت انگلستان از مالکیت ادبی حمایت کرد که به قانون ملکه (An Act of Parliament) معروف است. حق تألیف در فرانسه در سال ۱۷۷۷ میلادی رسمیت یافت و در آمریکا در سال ۱۷۸۹ میلادی به صورت یک اصل در قانون اساسی گنجانده شد. حق تألیف در امپراطوری آلمان در قانون پروس^۳ در سال ۱۸۷۰ میلادی به تصویب رسید. اولین قرارداد بین‌المللی با عنوان قانون برن^۴ در ۵ سپتامبر ۱۸۸۷ میلادی در شهر برن سوئیس تدوین شد، و از آن پس هر ۲۰ سال یک‌بار تجدیدنظر شد. قرارداد عمومی حق طبع به وسیله یونسکو^۵ در ۶ سپتامبر ۱۹۵۲ میلادی در ژنو سوئیس به تصویب ۳۶ دولت رسید و در منشور حقوق نویسندگان در سال ۱۹۶۵ میلادی با حضور نمایندگان ۳۵ کشور به تصویب رسید (موسوی، ۱۳۸۳، ص ۱۳۷).

با تلاش یونسکو، کنفرانس پاریس به سال ۱۹۷۱ میلادی با هدف تلفیق دو کنوانسیون برن و ژنو تشکیل شد و ثمره آن در قالب کنوانسیون جهانی حق مؤلف^۶ پاریس ظهور پیدا

1 Copyright

2 Gutenberg

3 Press law

4 Berne

5 UNESCO

6 Universal Copyright Convention

کرد. این کنوانسیون شامل ۲۱ ماده، یک اعلامیه، یک قطعنامه و دو پروتکل ضمیمه راجع به حمایت از آثار اشخاص بدون تابعیت و پناهندگان و اجرای کنوانسیون درخصوص آثار سازمان‌های بین‌المللی است (قاسمی، ۱۳۸۵، ص ۱۵۴).

تریپس^۱ نیز، نام اختصاری موافقنامه راجع به جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری است که در سال ۱۹۹۴ میلادی، طی سند نهایی مذاکرات دور اروگوئه در چارچوب موافقنامه عمومی راجع به تعرفه و تجارت، منعقد شد و پس از تشکیل سازمان تجارت جهانی^۲ به عنوان یکی از ضمایم مهم موافقنامه سازمان مذبور، از اول ژانویه ۱۹۹۶ میلادی به اجرا درآمد. به طور کلی در موافقنامه تریپس، حقوق مالکیت فکری و از جمله حقوق مؤلف به مثابه اموالی تلقی شده‌اند که همانند کالاهای مادی و خدمات، دارای ارزش اقتصادی در بازار جهانی‌اند (قاسمی، ۱۳۸۵، ص ۱۵۶).

سرقت علمی^۳

در این بخش به بررسی مهمترین این رفوارها، یعنی سرقت علمی و ادبی که به زعم عده‌ای غیر اخلاقی‌ترین کار در نگارش است، پرداخته شده است. بسیاری از افراد از سرقت علمی به عنوان کپی کردن از کارهای دیگران یا وام گرفتن از ایده‌های شخص دیگر یاد می‌کنند، در حالی که این عبارات می‌توانند جدی بودن این جرم را کم رنگ نمایند. سرقت علمی یک عمل کلاهبرداری است (لaskar^۴، ۲۰۱۷، ص ۲).

سرقت علمی، در معنای سرقت و به کارگیری عقاید^۵ و نوشته‌های دیگران به عنوان مطلب خود، کاربرد یافته است (فچکولا^۶، ۱۹۹۶؛ به نقل از میردهقان، ۱۳۸۸، ص ۱۳). لستر^۷ سرقت ادبی را استفاده عمدى از نوشته دیگران به جای نوشته خود تعریف می‌کند

1 TRIPS (Trade-Related Aspects of Intellectual Property) Agreement

2 World Trade Organization

3 Plagiarism

4 Laskar

5 Beliefs

6 FChekola

7 Lester

(لستر، ۱۹۹۵؛ به نقل از حسرتی، ۱۳۸۴، ص ۱۰۹). البته امروزه استفاده از فناوری‌های هوش مصنوعی در زمینه‌ی شناسایی سرقت علمی نقش چشمگیر و رو به رشدی دارد (سیزو^۱ و همکاران، ۲۰۱۹، ص ۲۹۱).

استناد کردن^۲ در آثار علمی و آسیب‌های آن راهکارهای مقابله با اقدامات سوء علمی

لاریجانی (۱۳۸۳) راه کارهای زیر را برای رعایت اصول اخلاقی در پژوهش‌های پژوهشکی ارائه داده است که می‌تواند در دیگر عرصه‌های تحقیقات نیز مفید باشند:

۱. طراحی روشن کدهای اخلاق پژوهشی
۲. تعیین وظایف مشخص برای کمیته‌های بررسی کننده اخلاق در پژوهش
۳. توجه به اولویت‌ها و نیازهای اصلی در تحقیقات (لاریجانی، ۱۳۸۳، ص ۲۹۰).

Zahedi معتقد است جهت حصول اطمینان از درستی و بی‌عیبی پژوهش، باید به طور همزمان در دو مسیر طی طریق کرد: پیشگیری و کنترل. به این منظور، اغلب مجموعه‌ای از فعالیت‌ها شامل تعریف اقدامات درست و نادرست علمی و یا تعریف اقدامات علمی قابل قبول، انتشار دستورالعمل‌ها، آموزش اصول اخلاقی در حوزه علم به دانشمندان، ایجاد ساختارهای مناسب جهت هدایت مسئولانه پژوهش، ایجاد سازمان‌های مستقل که به بررسی اقدامات نادرست علمی می‌پردازند و محدود کردن تعداد انتشارات اعضای هیئت علمی برای افزایش کیفیت به جای کمیت، قابل انجام است (Zahedi، ۱۳۸۶، ص ۷۵). لشکر بلوکی نیز معتقد است، یکی از ابزارهای بسیار رایج برای جاری ساختن اخلاق حرفه‌ای، تعیین کدهای ارزشی و اخلاقی می‌باشد (Lshker Blouki، ۱۳۸۷، ص ۱۱۲).

یافته‌های تحقیق

برای پاسخگویی به سوالات تحقیق، در ابتدا میانگین و انحراف استاندارد و مقدار

¹ Sizo
² Cite

کمینه و بیشینه برآورده شده از نمونه بررسی گردید. در ادامه به کمک آزمون تی تک نمونه‌ای و بر مبنای میانگین فرضی ۳ (از نمره حد اکثری ۵) سوالات پاسخ داده شدند.

جدول ۱. نظر دانشجویان دانشگاه‌های شهر تهران در مورد آسیب‌های تدوین مقالات علمی

کمینه تغییرات کمینه تا بیشینه	کمینه و بیشینه میانگین محاسبه شده با فاصله اطمینان ۹۵٪	خطای استاندارد میانگین	انحراف استاندارد	٪ نیزه	٪ نیزه	مولفه مورد بررسی	
۰/۳۴	۲/۴۸	۲/۸۲	۰/۰۸۷۲	۰/۹۳۱	۲/۶۵	۳۷۱	۱. پاییندی به اصول اخلاق پژوهشی
۰/۴۳	۳/۳۶	۳/۷۹	۰/۱۰۹۱	۱/۱۷۰	۳/۵۷	۳۷۲	۲. میزان ارتکاب به سرقت ادبی ^۱
۰/۳۴	۱/۸۶	۲/۲۰	۰/۱۰۵۷	۱/۱۱۸	۲/۰۲	۳۶۸	۳. میزان جعل مقاله ^۲
۰/۳۵	۱/۹۱	۲/۲۶	۰/۰۸۸۳	۰/۹۷۱	۲/۰۸	۳۶۵	۴. میزان بومی بودن مقاله‌های تولید شده
۰/۳۷	۳/۷۰	۴/۰۷	۰/۰۹۳۹	۱/۰۰۲	۳/۸۹	۳۶۲	۵. شکست در رقابت ارتقاء با همتایان خود
۰/۳۷	۲/۰۱	۲/۳۸	۰/۰۹۳۴	۱/۰۱۹	۲/۱۹	۳۶۳	۶. میزان رعایت حقوق دانشجویان توسط اساتید

در تفسیر داده‌های جدول ۱، اولین مولفه اخلاق پژوهشی که به صورت کلی مطرح شده بود، پاسخ داده شد.

۱ plagiarism
۲ fabricate

میانگین نمره «پاییندی به اصول اخلاق پژوهشی» در نمونه مورد بررسی، برآورد نقطه‌ای^۱ ۲/۶۵ از مقدار نهایی ۵ می‌باشد که برآورد فاصله‌ای^۲ آن در جامعه مورد نظر (با اطمینان ۹۵٪) در بازه ۲/۴۸ تا ۲/۸۵ قرار می‌گیرد، این اعداد بدان معنا است که با اطمینان ۹۵٪ می‌توان ییان کرد که از دید جامعه مورد بررسی، مولفه «پاییندی به اصول اخلاق پژوهشی» در بازه ییان شده می‌باشد، بدین معنی که با احتساب خطاهای احتمالی نمونه گیری و دیگر خطاهای، حداقل نمره ارزیابی این مولفه از دید دانشجویان عدد ۲/۴۸ و حداقل این مقدار عدد ۲/۸۵ بوده و از این دو حد تجاوز نمی‌کند. همچنین انحراف استاندارد، خطای استاندارد میانگین و دامنه تغییرات از کمینه تا بیشینه، نشان‌دهنده میزان توافق دانشجویان در ارزیابی این مولفه بوده است. بنابراین، هر چقدر این نمرات کمتر باشد، گروه مورد نظر از یکسانی نظر بیشتری برخوردار می‌باشد.

مشابه تحلیل فوق در مورد سوال «میزان پاییندی به اصول اخلاق پژوهشی» درباره دیگر مولفه‌ها نیز صادق است که به دلیل محدودیت‌های پژوهش از آن عبور شده است.

بررسی میزان مطلوبیت میانگین‌های محاسبه شده

برای این هدف از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شده است که نتایج آن در جدول ۲ قابل مشاهده می‌باشد.

سوال اول تحقیق: از دیدگاه دانشجویان، میزان رعایت اخلاق پژوهشی توسط دانشجویان دانشگاه‌های تهران چگونه است؟

فرضیه صفر: میانگین محاسبه شده برابر عدد سه می‌باشد.

فرضیه تحقیق: میانگین محاسبه شده برابر عدد سه نمی‌باشد.

از نظر آماری زمانی می‌توان فرضیه فوق را پذیرفت که نمره موافقتنی که اعضاء به این سوال داده‌اند بیشتر یا کمتر از مقدار میانگین طیف فرضی مورد بررسی (عدد ۳) باشد.

1 Point estimate

2 Interval estimate

به منظور بررسی این فرضیه از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده گردید که نتایج آن در جدول ۲ قابل مشاهده است.

جدول ۲. بررسی فرضیه برای میانگین بدست آمده با میانگین طیف لیکرت

سوالات	نتایج	میانگین بدست آمده	اختلاف میانگین از میانگین فرضی	خطای انحراف از میانگین	حد معناداری	Sig(P) بدست آمده	وضعیت فرضیه آماری
۱. پایانندی به اصول اخلاق پژوهشی	۲/۶۵	-۰/۳۵۱	/۰۸۷	۰/۰۵	۰/۰۰۰	رد	
۲. میزان ارتکاب به سرقت ادبی	۳/۵۷	/۰۵۷۴	/۱۰۹	۰/۰۵	۰/۰۰۰	رد	
۳. میزان جعل مقاله	۲/۰۳	-۰/۹۷	/۱۰۶	۰/۰۵	۰/۰۰۲	رد	
۴. میزان بومی بودن مقاله‌های تولید شده	۲/۰۸	-۰/۹۱۷	/۰۸۸	۰/۰۵	۰/۰۰۰	رد	
۵. شکست در رقابت ارتقاء با همتایان خود	۳/۸۹	/۰۸۸۶	/۰۹۴	۰/۰۵	۰/۰۰۰	رد	
۶. میزان رعایت حقوق دانشجویان توسط اساتید	۲/۱۹	-۰/۸۰۷	/۰۹۳	۰/۰۵	۰/۰۰۰	رد	

همانطور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، Sig بدست آمده از مقدار حد معناداری کوچک‌تر می‌باشد ($0/000 < 0/05$)، این نتیجه نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۵٪ فرض صفر مبنی بر عدم وجود اختلاف معنادار بین میانگین محاسبه شده (۲/۶۵) و میانگین طیف لیکرت (عدد ۳)، رد شده و بنابراین با توجه به مقدار میانگین محاسبه شده (۰/۰۵)، می‌توان گفت که این میانگین ارزشی که دانشجویان به میزان رعایت اصول اخلاق پژوهشی داده‌اند کمتر از متوسط بوده و بنابراین وضعیت نامطلوب است.

نتیجه‌گیری

سوال اول تا سوم تحقیق: پایبندی به اصول اخلاق پژوهشی، سرقت ادبی و جعل مقاله

همان‌طور که در جدول ۲ نشان داده شده، اکثر دانشجویان بر این عقیده می‌باشند که میزان رعایت اخلاق پژوهشی در بین دانشجویان کم بوده و بسیاری از آنها برای تدوین مقاله‌های خود مرتکب «سرقت ادبی» می‌شوند. این یافته در تحقیقات شرفی، نور محمدی، ابراهیمی و پاشنگ (۱۳۹۵) هم مطرح شده است. ولی با یافته‌های یمنی دوزی سرخابی، خاکی صدیق و داودزاده (۱۳۹۳) در تعارض می‌باشد، البته جامعه تحقیق آنها، دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته‌های فنی مهندسی بوده است که شاید تفاوت رشته‌ها منجر به تفاوت نتایج شده باشد، که لازم به بررسی بیشتر می‌باشد. حسروی (۱۳۸۴) نیز به بیان این آسیب‌ها پرداخته و یکی از علت‌های اصلی آن را عدم آموزش‌های لازم به دانشجویان دانسته است. لکن چوپانی و نعیمی (۱۳۹۴) در تحقیق خود، این آسیب را وارد دانسته و بیان کرده‌اند که براساس نظر خود دانشجویان، آنها نسبت به اصول اخلاق پژوهشی آگاهی دارند، ولی آنگونه که باید آن را اجرا نمی‌کنند. چوپانی و نعیمی (۱۳۹۴) بر لزوم برخوردهای قانونی تأکید دارند. به نظر می‌رسد از جمله دلایل دیگر آن، عدم وجود قوانین شفاف و محکم در خصوص رعایت مالکیت فکری محصولات تولید شده و عدم اجرای درست قوانین ناقص موجود می‌باشد.

در مورد بحث «جعل مقاله» که در سوال سوم تحقیق مطرح شده است، میانگین به دست آمده عدد کم ۲۰۳ می‌باشد، همان‌طور که آزمون تی هم نشان داد، این مقدار از مقدار ۳ کمتر بوده، و بنابراین، این آسیب چندان گریبان‌گیر دانشجویان نیست.

سوال چهارم تحقیق: بومی بودن مقاله‌ها

همان‌طور که مشاهده می‌شود میزان بومی بودن تولید مقالات علمی کم بوده و این نشان دهنده این واقعیت است که اگرچه رشد علمی دانشگاه‌های تهران در سال‌های اخیر بالا است، ولی بیش از اینکه این رشد در خدمت رفع معضلات داخلی باشد، بیشتر نوعی تولید علم در جهت برآورده ساختن نیازهای بیرون از این مرز و بوم می‌باشد. این یافته،

تحقیقات شرفی و همکاران (۱۳۹۵) و پیرعلائی و شیخ علیزاده (۱۳۹۶) را نیز تأیید می‌کند، در حالی که یک نکته منفی برای نظام علمی کشور به شمار می‌آید. داوری اردکانی (۱۳۸۶) از این نقیصه تحت عنوان «صدور کالای علم به خارج و نوعی مهاجرت روحی دانشمندان» نام برد است. دیانی (۱۳۸۰) نیز تحت عنوان «کوچ اندیشه‌ها» از آن نام می‌برد. امری که به مراتب بدتر از «فرار مغزها»^۱ می‌باشد، چرا که در این شرایط نه تنها دانشمند ما در اختیار علم خارج هستند، بلکه هزینه‌های این تحقیق نیز بر ما تحمیل شده است.

سوال پنجم تحقیق: شکست در رقابت ارتقاء

سوال بعدی تحقیق این بود، که در چنین شرایطی که متأسفانه سرقت ادبی (تا حد زیاد) و جعل مقاله (در حد کم) رواج یافته است، آیا افرادی که از روحیه علمی برخوردار بوده و خود را ملزم به رعایت کلیه اصول اخلاقی می‌دانند، در رقابت علمی ایجاد شده از همتایان خود عقب خواهند افتاد؟

یافته‌های تحقیق نشان داد که این سوال نمره بالایی (۵/۳۸۹) دریافت کرده و اختلاف آن نیز از میانگین فرضی طیف پنج تابی لیکرت (عدد ۳) بالاتر است (با اطمینان ۹۵ درصد معنادار (۰/۰۵ < ۰/۰۰۰)) که نشان از وجود این آسیب می‌باشد. نتیجه چنین امری، معکوس شدن نماد جایگاه‌های افراد در واقعیت بیرونی است. در این شرایط افرادی سریع‌تر به مدارج بالاتر علمی دست پیدا می‌کنند که توانایی بیشتری برای تولید مقالات به ظاهر علمی داشته باشند، و مسئله خطیرتر نیز این است که رویه مذکور آغاز یک پروسه خطرناک علمی می‌باشد که نتایجی همچون موارد ذیل را در بر خواهد داشت:

۱. مشتبه شدن امر بر افراد متقلب که چون درجهات بالایی را کسب کرده‌اند، از سطح بالای سواد و دانش علمی نیز برخوردارند و اگرچه بارها گفته شده است که غرور علمی خصیصه‌ای منفی می‌باشد، لکن در این حالت، حالتی بدتر از آن، یعنی «غرور علمی کاذب» پدید می‌آید، یعنی در حالی که شخص از دانش لازم برخوردار نیست، به سبب عنوانی مختلفی چون دانشیار و استاد، گمان آن دارد که می‌تواند در مقام یک استاد نقش

1 Brain Drain

ایفا کند و در چنین شرایطی است که تضادهای این افراد با افراد واقعاً علمی که در درجات پایین‌تری قرار دارند، بیشتر می‌شود.

۲. با توجه به مدرک‌گرایی افراطی در کشور، افرادی که در سیستم کنونی قادر به کسب درجات بالاتری هستند، دسترسی آنها به منابع قدرت و ثروت، جهتأخذ پست‌های کلیدی و انجام طرح‌های پژوهشی ملی بیشتر می‌شود، و نتیجه مدیریتی این افراد و نتایج طرح‌های پژوهشی آنها، تا چه حد مورد استفاده باشد، خود در هاله‌ای از ابهام است. متأسفانه بسیاری از پست‌های مدیریتی کشور را اساتیدی این‌گونه بر عهده دارند که نتیجه امر نیز تا حدی بر همگان مشخص می‌باشد. این هشداری بود که داوری اردکانی (۱۳۸۶) نیز قبل‌آن را این‌گونه بیان کرده بود:

۳. «نوشته اگر علمی و تحقیقی است، به هر زبانی که باشد جای خود را باز می‌کند و اگر ساختگی و قلابی باشد، فقط به درد شهرت و تبلیغات بازار سوداگری علم -که به تازگی دائر شده است- می‌خورد و خدا کند که مقاله‌سازان و سوداگران متاع علم، راه بهره‌مندی و برخورداری از بودجه پژوهش را به خود منحصر نسازند و پژوهشگران دقیق و صبور را مأیوس و منزوی نکنند».

۴. الگو شدن برای دانشجویان، و عادی شدن مسیر پیموده شده توسط این‌گونه اساتید: از این‌رو که راه پیشرفت را در عدم اهتمام به اخلاق دانسته و بدتر از آن، متأسفانه بسیاری از دانشجویان این‌گونه تقلب‌ها را اساساً تقلب نمی‌دانند و التزام به آن را در شرایط کنونی حماقتی می‌دانند که منجر به عقب ماندن از تمامی امتیازات موجود می‌شود.

۵. راهبری غلط دانشجویان توسط این‌گونه اساتید: از این‌رو که در موضوعاتی ادعای تخصص دارند که به واقع تخصصی وجود ندارد و مجبورند راهنمایی رساله‌هایی را بر عهده بگیرند که چراغی برای روشن کردن مسیرش وجود ندارد.

سوال ششم تحقیق: رعایت حقوق دانشجویان

در این سوال به بررسی میزان رعایت حقوق دانشجویان توسط اساتید پرداخته شد، که نمره کم (۲/۱۹) را به خود اختصاص داده و اختلاف آن از میانگین فرضی (عدد ۳) نیز

معنادار شد ($0/05 < 0/000$). این واقعیت نشان دهنده آن است که درصدی از تولیدات علمی که به نام اساتید دانشگاه ثبت می‌شود، در واقع به نوعی سوء استفاده از دانشجویان خود تحت قالب‌هایی چون تکلیف کلاسی، تحقیقات پژوهشی، مقالات مشترک، پایان‌نامه‌های دانشجویی وغیره است که در بررسی کیفی که از برخی دانشجویان انجام شد، علت اصلی این موضوع ترس دانشجو از ایجاد مشکل در مسیر ادامه تحصیل خود طرح شده است، مسئله‌ای که صفاتی موحد (۱۳۹۶) نیز تحت عنوان استشمار دانشجویان به آن اشاره دارد.

نتیجه‌گیری

نتایج بدست آمده تحقیق، نشان دهنده وضعیت نسبتاً نامطلوبی می‌باشد که علاوه بر دلایل موردنی ارائه شده، برای رخداد هر یک از آسیب‌های بیان شده، می‌توان در نگاهی عمیق‌تر دلایل کلی دیگری را بیان کرد:

۱. همچنان که شایگان (۱۳۸۰)، نیز بیان کرده است، دوران معاصر را دوران افول اخلاق خوانده‌اند که می‌توان آن را یکی از پیامدهای آشکار و مشخص «افسون‌زدایی عصر مدرنیته» و اقبال به مکتب‌هایی مانند «لذت‌گرایی، عمل‌گرایی و فایده‌گروی» تلقی کرد (شایگان، ۱۳۸۰: به نقل از فقیهی و رضائی منش، ۱۳۸۴، ص ۲۹).
۲. متأسفانه این نوع نگاه به دنیا و علم که به نحوی نیز برگرفته از دیدگاه فلسفی بیکن^۱ (نقیب‌زاده، ۱۳۸۴، ص ۷۵) در نگاه ارزشی خود به علم به عنوان وسیله قدرت است، منجر به از دست رفتن ارزش واقعی علم شده است، از این‌رو که محقق را به این امر رهنمود می‌کند که اگر می‌توان با تقلب و ساخت مقاله (که به نوعی نماد علم می‌باشد) نیز به همان نتایج اولیه مورد نظر علم که گرفتن ارتقاء وغیره می‌باشد، رسید، پس چه نیازی به درست کار کردن است؟ با توجه به مباحث بیان شده پر واضح است که راه اصلی، کاهش آفت‌های پژوهش در شکل‌گیری درست نظام ارزشی افراد

¹ Bacon

می‌باشد. چنانچه فرد درستی، صداقت و امانت را ارزش ذاتی بداند و پاییند به آنها باشد، به هیچ وجه حاضر نمی‌شود که به خاطر منافع شخصی صفاتی روحی خود را از بین برده و به تقلب و سرقت مبتلا شود.

۳. بسیاری از محققین از جمله لاریجانی (۱۳۸۲، ص ۵۷) قراملکی (۱۳۸۳، ص ۱۵)، زاهدی (۱۳۸۶، ص ۷۸) و لشکر بلوکی (۱۳۸۷، ص ۱۱۲) معتقدند که تدوین و اجرای دقیق منشور اخلاق پژوهشی راهکار موثری است که می‌تواند تا حد زیادی به وضعیت کنونی سر و سامان دهد. لاریجانی و زاهدی (۱۳۸۵، ص ۲۹۴) لیستی از کمیته‌های اخلاق در پژوهش (در حیطه پژوهشی) را که در کشورهای مختلف دنیا تشکیل شده را ذکر کرده‌اند، که همگی نشان‌دهنده اقبال به این مسئله می‌باشد. البته باید گفت که این همه به شرط آن است که تدوین چنین منشوری نیز دستخوش بوروکراسی‌های پیچیده و اجرای ناقص نشود.

۴. تصویب و اجرای دقیق قوانین ضد سرقت و مقابله با تقلب از جمله قانونی با عنوان «پیشگیری و مقابله با تقلب در تهیه آثار علمی» که در ۲۸ تیرماه ۱۳۹۶ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید، به شرط آنکه در بوروکراسی‌های اجرایی گم نشود و به خوبی اجرا گردد، می‌تواند منجر به کاهش این آسیب‌ها گردد. هرچند که هنوز هیچ تحقیقی در مورد نحوه اجرای این قانون و میزان کارایی آن انجام نشده است.

۵. حرفة‌ای بودن، به معنای آنکه شخص ارزش‌های علمی را به واقع در جان خود نهادینه کرده باشد و عامل به آن باشد، نیز می‌تواند مانع از رخداد رفتارهای غیر اخلاقی گردد. به نحوی که شخصی که واقعاً دغدغه علمی داشته و شب و روز خود را با مسئله مورد نظر درگیر است، تا به نتیجه قانع‌کننده نرسد، به هیچ وجه حاضر نمی‌شود که از آن مسئله دست بکشد. چه برسد به اینکه حاضر شود نتایجی اشتباہ و نادرست را منتشر کند.

۶. حجم بالایی از مقالات ارائه شده توسط دانشجویان، حاصل کارهای کلاسی و یا پایان‌نامه‌های تحقیقاتی است که چون از بودجه‌های دولتی استفاده می‌شود، برای کاربردی بودن و به تبع آن میزان درستی و صحت انجام پژوهش دغدغه زیادی وجود

ندارد. متأسفانه در سال‌های اخیر نیز مشاهده شده است که با توجه به نرخ بالای ورودی‌های تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌ها، و حجم بالای کارهای اساتید، در بسیاری موارد نوعی قرارداد دوطرفه نانوشته بین دانشجو و استاد مبنی بر عدم سخت‌گیری در گذراندن رساله مورد نظر، بسته می‌شود، به نحوی که نه استاد از روند حاصل بر پایان‌نامه دانشجوی خود مطلع است و نه دانشجو نیازی به استفاده از راهنمایی‌های استاد دارد، چرا که تحقیق مورد نظر در مغازه‌های میدان انقلاب با نازل‌ترین قیمت در حال تولید است. به نظر می‌رسد چنانچه وزارت علوم به جای متقبل شدن کل درصد هزینه‌های پژوهش، درصد مشخصی از آن را منوط بهأخذ موافقت یک سازمان و یا شرکت و کارخانه نماید، معضل ساختگی بودن تحقیقات و نتایج آن تا حدی برطرف گردد.

۷. داوری اردکانی (۱۳۸۶، ص ۱۲) از دو رویکرد به سیاست‌های علمی کشور نقد وارد می‌کند، اول آنکه این سیاست‌ها بر مبنای اصل انباشت و افزایش کمی پژوهش‌ها و مقالات قرار دارد و این افزایش، عین پیشرفت تلقی می‌شود (این اصل در هیچ یک از فلسفه‌های علم معاصر اعتبار ندارد. پوپر^۱ و لاکاتوش^۲ و فیرابند^۳ و کوهن^۴ همگی این تلقی را مردود می‌دانند). دوم اینکه این سیاست با تحکم اجرا می‌شود. واضح است که اگر با تحکم به همه مقصودها بتوان رسید (که البته نمی‌توان رسید)، علم و تفکر تسليم تحکم نمی‌شود و وقتی تحکم بی‌اساس باشد، سیر عادی امور را مختل می‌کند، بی‌آنکه به جای آن راهی بگشاید.

۸. متأسفانه قبح دروغ، سرقت و اعمال غیراخلاقی تا حدی، در کشور ما شکسته شده است و این نقیصه فرهنگی، خود منجر به کاهش حساسیت‌های مردمی و دانشگاهی نسبت به مشاهده این‌گونه رفتارها شده است، در حالی که زمانی وزیر دفاع

1 Popper

2 Lakatos

3 Feyerabend

4 Cohen

آلمان (که از محبوب‌ترین سیاست‌مداران وقت نیز بود) متهم به سرقت ادبی در رساله دکتری خود شده بود و به دلیل فشارهای زیاد مردم و گروه‌ها مجبور به استعفاء شد (وب‌سایت خبری الف، ۱۰ اسفند ۱۳۸۹).

۹. مسئله کاملاً مهمی که در این بین رخ می‌دهد، ایجاد تشكیک در شرعی بودن و به اصطلاح حلال بودن اینگونه رزق‌های حاصل شده از جایگاه‌هایی است که بر بنیاد مقاله‌های جعلی و نیمه جعلی بنا شده است. این امر به استناد فتاویٰ تمامی مراجع تقیید که نمونه‌ای از آن در سایتها انتشار یافت (وب‌سایت خبری الف، ۱۵ اسفند ۱۳۹۸) جایز نمی‌باشد. از نگاه تربیتی این مقوله مسئله بسیار حادتر از آنچه که تاکنون بیان شده است، می‌باشد از این رو که بر طبق نظرات علمای اسلامی، رزق حرام تأثیرات منفی بلند مدتی را بر زندگی انسان می‌گذارد که به سادگی نمی‌توان آنها را زدود و خود ریشه شکل‌گیری بسیاری از ناهنجاری‌های آتی در جامعه کتونی می‌گردد.

۱۰. آیین‌نامه ارتقاء با تمام آسیب‌هایی که ایجاد کرده، در ایجاد انگیزه لازم برای محققان جهت نشر نتایج علمی خود تأثیر گذارده، لکن همین انگیزه به شکل نادرست در افراد سودجو نیز شکل گرفته است.

۱۱. آگاهی محققین از لزوم پایبندی به صداقت و امانتداری علمی در همه سطوح، عامل اصلی محدود کردن انتشار تخلفات علمی است (دبнат و کاریاپا^۱، ۲۰۱۸، ص ۱۴۵). عدم وجود برنامه‌های آموزشی با محوریت ایجاد حساسیت در مورد تخلفات علمی و آگاهی بخشی در مورد لزوم و مصاديق رعایت اصول اخلاق علمی، خصوصاً برای محققین تازه‌کار، به شدت احساس می‌شود.

۱۲. در بسیاری از کشورها مانند ژاپن معمول نیست که دانشمندان در گیر در تخلفات علمی بتوانند کار خود را در این شرایط ادامه دهند. حداقل از محیط‌های علمی دانشگاهی طرد شده و دور می‌شوند و این موضوع از نظر فرهنگی چنان بار سنگینی است که فرد

¹ Debnath & Cariappa

متخلف حتی اقدام به خودکشی می کند (پلگرینی^۱، ۲۰۱۷، ص ۱۴۵). لزوم برخوردهای جدی بازدارنده با افراد متخلف و تقبیح اینگونه اقدامات در اذهان جامعه از لحاظ فرهنگی امری ضروری است.

۱۳. جامعه مورد نظر ما در این تحقیق دانشجویان تحصیلات تکمیلی علوم انسانی سه دانشگاه بزرگ تهران، بود و قطعاً نتایج این تحقیق حداکثر می تواند به این جامعه تعمیم داده شود، بنابراین، نمی توان ادعا کرد که تولیدات علمی ما در پژوهشکده ها و مراکز پژوهشی خارج از رسومات دانشجویی نیز دقیقاً از این آسیب ها برخوردار می باشند.

1 Pellegrini

منابع

۱. استعفاء به دلیل سرقت علمی برای رساله دکترا. وبسایت خبری الف. بازبایی شده در تاریخ: ۱۰ اسفند ۱۳۸۹: <http://old.alef.ir/vdcciilo.2bqm18laa2.html?9wml>.
۲. پیرعلائی، ا؛ شیخ‌علی‌زاده، م. (۱۳۹۶). بررسی وضعیت رعایت اخلاق پژوهشی اعضای هیات علمی دانشگاه‌های تربیت بدنی و علوم ورزشی. *احلاقی زیستی*، ۲۴(۷): ۵۶-۶۷.
۳. حسرتی، م. (۱۳۸۴). نگارش دانشگاه‌های ایران: حلقة گمشده آموزش عالی. *پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ۳۵-۳۶: ۱۰۳-۱۳۸.
۴. حکیم‌باشی، ح. (۱۳۸۴). آسیب‌شناسی مقاله‌نویسی و پژوهش در مطبوعات دینی. *پژوهش و حوزه*، ۲۳-۲۴: ۳۶۶-۳۷۶.
۵. خالقی، ن. (۱۳۸۷). اخلاق پژوهش در حوزه علوم اجتماعی. *اخلاق در علوم و فناوری*، ۲-۱(۳): ۸۳-۹۲.
۶. داوری اردکانی، ر. (۱۳۸۵/۵/۲۱). توهם توسعه علمی از طریق افزایش تعداد مقالات در فهرست ISI. *روزنامه ایران*، ۳۷۱۰: ۱۰ (بخش فرهنگ و اندیشه).
۷. دیانی، م. (۱۳۸۰). کوچ اندیشه‌ها. *کتابخانه مرکزی و مرکز استاد آستان قدس رضوی*، ۴(۱): ۱-۸.
۸. دیانی، م. (۱۳۸۹). شواهد کاذب در بازنمودن رشد علمی ایران. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۵۲: ۲۹-۱۷.
۹. زاهدی، ل. (۱۳۸۶). اقدامات سوء علمی در فرآیند پژوهش‌های پژوهشی و نگارش مقالات: مسئولیت حرفه‌ای. *اخلاق در علوم و فناوری*، ۲(۳-۴): ۸۰-۷۳.
۱۰. شرفی، ع؛ نورمحمدی، ح؛ ابراهیمی، ر؛ پاشنگ، م. (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی پژوهش‌های دانشجویی حوزه علوم انسانی. *تقدیم کتاب اطلاع‌رسانی و ارتباطات*، ۹(۳): ۳۰-۲۷.
۱۱. صفائی موحد، س. (۱۳۹۶). زیر پوست دانشگاه: واکاوی پدیده استثمار آکادمیک در نظام آموزش عالی ایران. *مطالعات برنامه درسی آموزش عالی*، ۱۵: ۳۴-۷.
۱۲. فقیهی، ا؛ رضایی منش، ب. (۱۳۸۴). اخلاق اداری. *مطالعات مدیریت، بهبود و تحول*، ۴۷: ۵۰-۲۵.
۱۳. قاسمی، م. (۱۳۸۵). سیر تحول حقوق مؤلف در جامعه بین‌المللی. *مجله حقوقی بین‌المللی*، ۳۵: ۱۹۴-۱۴۷.
۱۴. قراملکی، ا. (۱۳۸۳). خاستگاه اخلاق پژوهش. آینه میراث، ۲۷(۲): ۱۷-۱۷.
۱۵. لاریجانی، ب. (۱۳۸۳). نگرشی بر اخلاق پژوهشی نوین. *پژوهش و حوزه*، ۱۸-۴۷: ۴۷-۵۹.
۱۶. لاریجانی، ب؛ زاهدی، ف. (۱۳۸۵). نظری بر کمیته‌های اخلاق در پژوهش در جهان و ایران. *دیابت و لیپید*. ایران، ۴۵(۴): ۲۹۷-۲۸۱.
۱۷. لشکریلوکی، م. (۱۳۸۷). چارچوب تدوین ارزش‌ها و اخلاق حرفه‌ای پژوهش‌های علمی و فناوری. *اخلاق در علوم و فناوری*، ۳(۱-۲): ۱۱۴-۱۰۵.
۱۸. مرادی مقدم، ح؛ داورپناه، م؛ دیانی، م. (۱۳۹۴). بررسی الگوی رشد علم ایران بعد از انقلاب اسلامی: حوزه علوم. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۵(۱): ۴۹-۲۸.
۱۹. موسوی، ر. (۱۳۸۳). حق تأییف در حقوق اسلامی. *دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد*، ۶۴: ۱۶۶-۱۲۳.

- ۲۰. میردهقان، م. (۱۳۸۸). سرفت علمی؛ پیشگیری با رشد آموزش در ساختار پژوهش. *مهندسی فرهنگی*، ۴(۳۳)، ۳۴-۱۷.
- ۲۱. نادری، ا. (۱۳۸۷). *اقتصاد آموزش*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۲۲. نظر مراجع تقلید در مورد کپی پایان نامه. وب سایت خبری /ف. بازیابی شده در تاریخ ۱۵ اسفند ۱۳۹۸ <http://old.alef.ir/vdcb8sb9.rhb80piuur.html?91561>.
- ۲۳. نقیبزاده، م. (۱۳۸۴). *نگاهی به فلسفه آموزش و پژوهش*. تهران: انتشارات طهوری.
- ۲۴. وصالی، م. (۱۳۸۷). *گزارش مطالعه اندازه گیری میزان پایندی به اخلاق علمی در میان دانشجویان PHD در ایران*. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.
- ۲۵. یمنی دوزی سرخابی، م.؛ خاکی صدیق، ع.؛ داودزاده، ع. (۱۳۹۳). بررسی وضعیت رعایت اخلاق پژوهشی در تجرب پژوهشی انجام پایان نامه دانشجویان کارشناسی ارشد رشته های فنی و مهندسی دانشگاه های دولتی سطح تهران. انجمن آموزش عالی ایران، ۶(۲): ۵۰-۲۱.

26. Debnath, J. & Cariappa, M.P. (2018). Wishing away Plagiarism in Scientific Publications! Will it work? A situational analysis of Plagiarism policy of journals in PubMed. *Medical Journal Armed Forces India*, 74(2):143–147.
27. Hamner, V. (1992). **DO SCIENTISTS NEED A PROFESSIONAL CODE OF ETHICS?**. Retrieved from: <http://www.ee.bgu.ac.il/~censor/katz-directory/01-04-29hammer-misconduct.txt>, at 2020-01-09.
28. Hartog, M. & Winstanley, D. (2007). Ethics and Human Resource Management :Professional Development and Practice. *Business and Professional Ethics Journal*, 21(2):3-9.
29. Laskar, M. (2017). Publishing articles in scientific journals: a concern for research misconduct or dishonesty (fabrication, falsification and plagiarism). *Mediscope*, 4(2):1–4.
30. Pellegrini, P.A. (2017). Science as a Matter of Honour: How Accused Scientists Deal with Scientific Fraud in Japan. *Science and Engineering Ethics*, 24(4): 1297–1313.
31. Sizo, A. ; Lino, A. ; Reis, L.P. & Rocha, Á. (2019). An overview of assessing the quality of peer review reports of scientific articles. *International Journal of Information Management*, 46:286–293.

References

1. Davari Ardakani, R. (2007/05/05). The illusion of scientific development by increasing the number of articles in the ISI index. *Iran Newspaper*, 3710: 10 (Section Culture and Thought). [In Persian]
2. Dayani, M.H. (2001). Migration of thoughts. *Journal of Library and Information Science*, 4(1):1-8. [In Persian]
3. Dayani, M.H. (2011). False Evidence in Representing the Growth of Iranian Science. *Journal of Library and Information Science*, 52:17-29. [In Persian]
4. Debnath, J. & Cariappa, M.P. (2018). Wishing away Plagiarism in Scientific Publications! Will it work? A situational analysis of Plagiarism policy of journals in PubMed. *Medical Journal Armed Forces India*, 74(2):143–147.
5. Faghhi, A. & Rezaei Manesh, B. (2005). Administrative Ethics. *Management Studies in development & Evolution*, 47: 25-50. [In Persian]
6. Gharamaleki, A.F. (2004). The Origin of Research Ethics. *Mirror of Heritage*, 1(27): 7-17. [In Persian]
7. Ghasemi, M. (2006). The evolution of copyright in the international community. *Law Journal*, 35:147-197. [In Persian]
8. Hakimbashi, H. (2005). Pathology of article writing and research in the religious press. *Journal of Research and Hawzah*, 23-24: 366-376. [In Persian]
9. Hamner, V. (1992). **DO SCIENTISTS NEED A PROFESSIONAL CODE OF ETHICS?**. Retrieved from: <http://www.ee.bgu.ac.il/~censor/katz-directory/01-04-29hammer-misconduct.txt>.

10. Hartog, M. & Winstanley,D. (2007). Ethics and Human Resource Management :Professional Development and Practice. *Business and Professional Ethics Journal*, 21 (2):3-9.
11. Hasrati, M. (2005). Academic Writing in Iranian University: The Lost Ring of the Chain. *IRPHE*, 11(1):103-138. [In Persian]
12. Imitation Authorities Comment on Dissertation Copy. *News site Alef* (2020/03/05) Retrieved from: <http://old.alef.ir/vdcb&sb9.rhb80piuur.html91561>. [In Persian]
13. Khaleghi, N. (2008). Research ethics in the field of social sciences. *Ethics in Science and Technology*, 3(1-2):83-92. [In Persian]
14. Larijani, B. & Zahedi, F. (2006). A Theory of Ethics Committees in Research in the World and Iran. *Iranian Journal of Diabetes and Lipid*, (2): 281-297. [In Persian]
15. Larijani, B. (2004). A View on Modern Medical Ethics. *Research and Hawzah*, 17-18:47-59. [In Persian]
16. Lashkarboluki, M. (2008).The Framework for Formulating Professional Values and Ethics for Science and Technology Research. *Ethics in Science & Technology*, 3(1-2):105-114. [In Persian]
17. Laskar, M. (2017). Publishing articles in scientific journals: a concern for research misconduct or dishonesty (fabrication, falsification and plagiarism). *Mediscope*, 4(2):1-4.
18. Mirdehghan, M. (2009). Scientific theft; prevention with the growth of education in research structure. *Cultural Engineering*, 4(33-34):10-17. [In Persian]
19. Moradi Moghadam, H.; Davar panah, M.R. & Dayani, M.H. (2016). The Study of Iran's Scientific Growth Model after the Islamic Revolution in Iran: Field of Science. *Library and Information Science Research (LISRJ)*, 5(1):28-49. [In Persian]
20. Mousavi, S.R. (2004). Copyright in Islamic Law. *Journal of Mashhad Faculty of Theology and Science*, 64: 123-166. [In Persian]
21. Naderi, A. (2008). **Economics of Education**. Tehran: University of Tehran Publications. [In Persian]
22. Naqibzadeh, M.A. (2005). **Take a look at the philosophy of education**. Tehran:Tahouri Publications. [In Persian]
23. Pellegrini, P.A. (2017). Science as a Matter of Honour: How Accused Scientists Deal with Scientific Fraud in Japan. *Science and Engineering Ethics*, 24(4): 1297-1313.
24. Piralaei, E. & Sheikhalizadeh, M. (2017). Investigating the Status of Research Ethics in Faculty of Physical Education and Sport Sciences. *Bioethics Journal*, 7(24): 56-67. [In Persian]
25. Resignation due to scientific theft for doctoral dissertation. *News site Alef*(2011/03/01), Retrieved from: <http://old.alef.ir/vdceiiqo.2bqm18laa2.html?9wml>. [In Persian]
26. Safaei Movahhed, S. (2017). Under the Skin of University: Uncovering Academic Exploitation in Iranian Higher Education. *Journal of curriculum studies*, 8(15):7-34. [In Persian]
27. Sharafi, A. ; Noor Mohammadi, H.A. ; Ebrahimi, R. & Pashang, M.R. (2016). Pathology of Student Research in the Humanities. *Information & Communication Quarterly Book Review*, (3)9: 279-304. [In Persian]
28. Sizo, A. ; Lino, A. ; Reis, L.P. & Rocha, Á. (2019). An overview of assessing the quality of peer review reports of scientific articles. *International Journal of Information Management*, 46:286-293.
29. Vesali, M. (2008). **A Study Report on Measuring Adherence to Ethical Behavior among PHD Students in Iran**. Tehran: National Science Policy Research Center. [In Persian]
30. Yameni Duzi Sorkhabi, M. ; Khaki Sedigh, A. & Davoodzadeh, A. (2014). Investigating the Status of Research Ethics in Research Experiences of Postgraduate Students of Technical and Engineering Degrees in Tehran State University. *Journal of Iranian Higher Education*, (6)2: 21-50. [In Persian]
31. Zahedi, L.N. (2007). Misconduct in the Medical Research Process and Article Writing: Professional Responsibility. *Ethics in Science and Technology*, 2(3- 4): 73-80. [In Persian]

استناد به این مقاله:

مصدق، ه. قندھاری، م.ت. (۱۳۹۸). آسیب‌شناسی تدوین مقالات علمی، از نگاه دانشجویان دانشگاه‌های بزرگ تهران». *علوم و فنون مدیریت اطلاعات*، ۵ (۱۷)، ۷۳-۹۹.